

Dr hab. Katarzyna Więckowska, prof. UMK
Instytut Literaturoznawstwa, Wydział Humanistyczny
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

**Recenzja rozprawy doktorskiej
Pana mgra Marcina Hanuszkiewicza**

pt. "Exercises in Futility: Echoes of a Bataillean Experience in the Selected
Works of Fiction and Video Games"

[„Ćwiczenia w bezużyteczności: echa doświadczenia Bataille’owskiego w
wybranych utworach literackich i grach wideo”]

napisanej pod kierunkiem Prof. dr hab. Ewy Borkowskiej

Rozprawa doktorska Pana mgra Marcina Hanuszkiewicza proponuje odczytanie szeregu tekstów kultury i koncepcji krytycznych poprzez siatkę pojęciową opartą na filozofii Georges’a Bataille’a. Rozprawa jest nie tyle studium myśli Bataille’a, co udaną próbą połączenia koncepcji filozofa z innymi tekstami i prześledzenia naruszenia istniejącego porządku interpretacyjnego i conceptualnego. Głównym celem pracy jest pokazanie subwersywnego potencjału myśli Bataille’a, a także wykazanie jej przydatności do analizy współczesnych tekstów kultury. Cel ten zostaje w pełni osiągnięty, a przedstawiona do oceny rozprawa stanowi istotny wkład w rozwój metodologii badań literackich.

Warto od razu zaznaczyć, że praca mgra Hanuszkiewicza nie jest konwencjonalną rozprawą, a raczej grą z zasadami pisania tekstów naukowych, która wydaje się zamierzoną strategią Doktoranta, jeszcze jednym sposobem rozdarcia jednorodnej przestrzeni uregulowanej pracy myśli, kolejnym przypadkiem zapowiedzianego we wstępie „wypadnięcia poza mapę” („falling off the map”). Rozprawa ma 463 strony i składa się ze wstępu, 12 rozdziałów (różnej długości – od 13 do 69 stron), konkluzji, obszernej bibliografii i streszczenia w języku angielskim i polskim. Podstawowym celem rozprawy jest skonfrontowanie i połączenie myśli Bataille’a z szeregiem tekstów kultury, od powieści po gry wideo. Główną osią analizy jest napięcie/oscyłacja między transcendencją a immanencją, w rozumieniu francuskiego filozofa; każdy z rozdziałów „odkrywa” inne echa koncepcji Bataille’a w wybranych utworach, tekstach kultury i tekstach krytycznych, odtwarzając/odgrywając poszczególne składowe jego „antropologii świętości”.

Do analizy tekstów mgr Hanuszkiewicz używa imponującego aparatu pojęciowego, przywołując główne głosy krytyczne XX i XXI wieku: najczęściej i najgłośniej wybrzmiewają odwołania do Gillesa Deleuze’a i Felixa Guattari’ego, Jeana Baudrillarda, Rogera Caillois, Rolanda Barthes’a, Martina Heideggera i Nicka Landa, ale Doktorant przywołuje również prace Julii Kristevej, Francois Lyotarda, Michela Foucaulta, Petera Sloterdijka, Timothy’ego Mortona, Tadeusza Sławka, Slavoję Žižka czy Marka Fishera, żeby wymienić tylko najważniejsze punkty odniesienia. Równie imponujący jest zakres analizowanych tekstów – Bruno Schulz, Ambrose Bierce, Pierre Klossowski, Vladimir Nabokov, Don DeLillo, Witold Gombrowicz, Jacek Dukaj, Nick Land, William S. Burroughs i Zero HP Lovecraft to autorzy najważniejszych tekstów omawianych w pracy; do listy dodać należy gry wideo: *Star Wars: Knights of the Old Republic II – The Sith Lords*, *Elder Scrolls III: Morrowind*, *Pillars of Eternity*, *Pillars of Eternity II: Deadfire*, i *Divinity: Original Sin I*. Ten ogromny zakres pojęciowy jest zaletą rozprawy, ale może być również niebezpieczny, szczególnie jeśli Autor decyduje się na pominięcie uzasadnienia kryteriów wyboru tekstów i perspektywy krytycznej – rozgałęzianie, choć w tym wypadku prowadzi do twórczych splotów i asamblaży, może także zakończyć się

brakiem zrozumienia i odmową komunikacji, i doprowadzić do wzmocnienia, a nie naruszenia systemu.

Transcendencja i immanencja są „nadrzędnymi” pojęciami w rozprawie, którym towarzyszy cały szereg koncepcji przywoływanych przez Pana mgra Hanuszkiewicza w celu podkreślenia wybranych aspektów doświadczenia Bataille’owskiego. I tak pojęcie mitu zostaje przywołane, by w rozdziale pierwszym, na podstawie analizy trylogii *Nova* Williama S. Burroughsa, opisać „topologię wirusową”, a w rozdziale drugim omówić doświadczenie wychodzące poza porządek profanum, na podstawie prac Brunona Schulza. Pojawia się tutaj wiele interesujących odniesień krytycznych, m. in. do agrologistyki Mortona, antropotechniki Sloterdijka, zaproponowanej przez Sławka koncepcji „reszty” czy „uwodzenia” według Baudrillarda, jak również literackich (Karel Čapek i Jacek Dukaj). W rozdziale trzecim doświadczenie wewnętrzne omówione jest w kontekście dynamiki znanego i nieznanego oraz kategorii udziwnienia Wiktora Szklowskiego (użytej także w rozdz. 1). Rozdział czwarty odwołuje się do Bataille’owskiej teorii śmiechu i heterologii, by opisać spotkanie z nieznanym w opowiadaniu Ambrose’a Bierce’a pt. „Śmierć Halpina Fraysera”. W rozdziale piątym (zatytułowanym „The death of language”) mgr Hanuszkiewicz analizuje relacje między językiem a rzeczywistością w grze wideo z uniwersum Gwiezdnych Wojen. Rozdział szósty poświęcony jest Bataille’owskiej koncepcji ascezy, którą Doktorant omawia w kontekście prac Nietzschego i Caillois oraz hagiografii świętego Szymona Słupnika, powieści Pierre’a Klossowskiego pt. *Bafomet* i gry *The Elder Scrolls III*. Pan Hanuszkiewicz proponuje ciekawy i inspirujący opis „ascety słonecznego” („solar ascetic”), naznaczonego ciągłym pragnieniem transgresji („fuelled by a desire to go beyond”, s. 181). Rozdział siódmy poświęcony jest opisowi doświadczenia immanencji w opowiadaniu Vladimira Nabokova, do którego odczytania mgr Hanuszkiewicz buduje model odwołujący się m. in. do Deleuze’a i Guattari’ego, Zeynepa Direk’a i Nicka Landa. W rozdziale ósmym Autor omawia erotyzm masochistyczny na podstawie graficznej twórczości Bruna Schulza; głównymi tekstami krytycznymi są tutaj studium masochizmu Deleuze’a i analiza dworskiej miłości Žižka. Rozdział dziewiąty – najdłuższy rozdział pracy – przedstawia analizę powieści Dona DeLillo pt.

Cosmopolis pod kątem marzeń o technologicznej transcendencji. Warto zwrócić uwagę na dogłębne omówienie kapitalizmu (np. „financial sublime”), transhumanizmu i nowych technologii, a także na podkreślenie roli cielesności – o ile w poprzednich rozdziałach była ona obecna raczej na poziomie znaków (np. w interpretacji „Katedry” Dukaja, gdzie Autor pisał na s. 43, że ksiądz daje się uwieść znakom, „seduced by a game of signs of form, signs of the sacred, signs of a radical alterity”, niejako zapominając o tym, że i katedra i ksiądz mają ciało, które rozrasta się, umiera i zmienia w coś innego), tutaj cielesność staje się ważnym elementem analizy. „Labiryntalna budowa bytu” Bataille’a jest podstawą analizy w rozdziale dziesiątym, w którym omówiono opowiadania współczesnego pisarza anglojęzycznego publikującego (w Internecie) pod pseudonimem Zero HP Lovecraft. Pan Hanuszkiewicz odwołuje się do interpretacji Bataille’owskich koncepcji przez Nicka Landa oraz kategorii niesamowitości („eeriness”) Marka Fishera, by opisać specyficzną („potworną”) pozycję ludzkiego zwierzęcia (s. 349). Rozdział jedenasty, zatytułowany „The future of transcendence”, omawia możliwe scenariusze przyszłości na podstawie analizy m. in. *Kosmosu* Gombrowicza i *The Gig Economy* Zero HP Lovecrafta. Szczególnie ciekawe są rozważania na temat konsumpcjonizmu, zmaskulinizowanych (patriarchalnych) i/lub sfeminizowanych wizji przyszłości, oraz omówienie sieci z perspektywy proponowanej przez Sadie Plant, jako alternatywy do dominujących dyskursów krytycznych. Ostatni, dwunasty rozdział rozprawy poświęcony jest krytyce pragnienia transcendencji w grach wideo i stanowi przekonujący przykład zastosowania użytego w pracy aparatu pojęciowego do analizy innych tekstów współczesnej kultury.

Powyższe, stosunkowo krótkie streszczenie rozprawy Pana mgra Hanuszkiewicza pokazuje imponujący zakres omawianych problemów oraz ogromną ilość odniesień do tekstów krytycznych i literackich, które są językowo zróżnicowane i wytworzone w różnych miejscach, czasach i mediach. Pan Hanuszkiewicz przyjmuje Deleuzoguattariańską metodę rozgałęziania, ciągłego łączenia i tworzenia zaskakujących asamblaży, która może przytłaczać osoby czytające mnogością i różnorodnością nawiązań i systemów konceptualnych, ale która pozwala na wydobycie podobieństw między tekstami wywodzącymi się z różnych tradycji krytycznych i

pokazanie możliwości nowych połączeń. Choć głównym narzędziem interpretacyjnym są prace Bataille'a, mgr Hanuszkiewicz włącza do analizy wiele innych instrumentów i terminów, przedstawiając osobom czytającym swoistą panoramę współczesnej myśli krytycznej. Umiejętność radzenia sobie z taką ilością materiału jest godna podziwu, na podkreślenie zasługuje również bardzo dobra znajomość omawianych tekstów i podejść. Pan mgr Hanuszkiewicz sprawnie organizuje ten złożony materiał, m.in. poprzez podsumowanie głównych wątków, wskazanie powiązań między omawianymi tekstami i powroty do tekstów/problemów w różnych miejscach rozprawy. Pewnym problemem w śledzeniu wywołu jest język, a dokładniej nadmierna eksploatacja wieloznaczności i niepewności, która miejscami może utrudniać zrozumienie tekstu. Rozumiem, że gra z językiem jest kolejną – i ważną – strategią subwersji, ale uważam, że warto przejrzeć tekst pod tym kątem przed publikacją, którą tym samym rekomenduję. Być może warto zastanowić się także nad wyjaśnieniem/zdefiniowaniem kluczowych pojęć i uzasadnieniem wyboru tekstów krytycznych (np. dlaczego Žižek a nie E. Levinas?).

Nie mam wątpliwości, że rozprawa Pana mgra Hanuszkiewicza jako całość zasługuje na wysoką ocenę, sądzę jednak, że warto wyróżnić pewne jej fragmenty ze względu na wnikliwość analizy i umiejętność twórczej polemiki. Za szczególnie ciekawe i inspirujące uważam omówienie powieści pt. *Cosmopolis* DeLillo, w którym mgr Hanuszkiewicz przedstawia złożoną siatkę pojęciową i opisuje recepcję krytyczną książki, tworząc szeroki kontekst dla własnej interpretacji. Uwagi na temat cyberpunku i transhumanizmu z łatwością mogą zostać rozwinięte w oddzielnych artykułach, podobnie jak krytyka kapitalizmu czy fragmenty opisujące podejście zaproponowane przez Sadie Plant. Przy okazji, myślę, że w krytyce kapitalizmu przydatną pozycją byłaby książka pt. *Capitalist Realism: Is There No Alternative?* (2009) autorstwa Marka Fishera, do którego pracy o niesamowitości Pan Hanuszkiewicz się odwołuje. Inspirujące są przemyślenia wokół pojęcia „reszty” zaproponowanego przez Tadeusza Sławka, które warto byłoby rozwinąć w oddzielnej publikacji; równie ciekawe są rozważania na temat roli technologii w dyskursach krytycznych Antropocenu czy koncepcja ascety słonecznego, którą można posłużyć się w celu analizy utopijnych

wątków w literaturze o zmianie klimatu (np. w tekstach solarpunkowych). Warto podkreślić podejście mgra Hanuszkiewicza do relacji między językiem a ciałem, której materialny wymiar jest stopniowo coraz wyraźniej artykułowany w rozprawie: Pan Hanuszkiewicz pisze, że „language is a product of flesh: bodies produce it and bodies host it” (s. 123), nie zapominając o kruchości i wartości tego, co często jest wymazywane w abstrakcyjnych analizach tworzenia znaczenia, i co w techno-optimistycznych wizjach przyszłości bywa nazywane „tylko mięsem”. Przeciwwagą dla tego stwierdzenia jest właśnie analiza roli ciała w *Cosmopolis*.

Rozprawa jest wnikliwym i wyczerpującym studium obecności Bataille’owskiego doświadczenia w tekstach kultury, świadczącym o doskonałej znajomości współczesnych podejść krytycznych i świetnych umiejętnościach analitycznych. Wypracowany przez Pana Hanuszkiewicza model pojęciowy może służyć interpretacji innych tekstów kultury współczesnej i może stanowić punkt wyjścia do stworzenia ram interpretacyjnych wychodzących poza narzędzia przedstawione w rozprawie. Biorąc pod uwagę zakres omówionego materiału oraz poziom wyводу, stwierdzam z pełnym przekonaniem, że przedstawiona mi do oceny rozprawa Pana mgra Marcina Hanuszkiewicza pt. “Exercises in Futility: Echoes of a Bataillean Experience in the Selected Works of Fiction and Video Games” spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim określone w art. 13.1. ustawy z dnia 14 marca 2003 r o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, to znaczy „stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego” oraz „wykazuje ogólną wiedzę Kandydata w dyscyplinie naukowej” literaturoznawstwa i „umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej”. Wnioskuje tym samym o dopuszczenie Pana mgra Marcina Hanuszkiewicza do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Toruń, 26 czerwca 2023 r.

Krzysztof Immanuel